דיא אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטהעק.

לעבענסבעשרייבונגען פון בעריהמטע מענער.

וואָלטער

אַלס מענש און דענקער.

פון

יעקב גאָרדין.

Copyright by the International Library Publishing Company 1903.

דיא אינטערנאַציאנאלע ביבליאטהעק פּאבלישינג קאמפּאני,
23 דואיין סט., ניו יארק.

.1

וואָלטערס לעבען.

מיר געפינען ניט אין דער וועלט געשיכטע א צווייטען ביי־שפּיעל, א שרייבער זאָל שפּיעלען אזא גרויסע ראָללע און זאָל האָבען אזא מערקווירדיגע בעדייטונג, וויא דער בעריהמטער פראנצויזישער שרייבער וואָלטער. ער האָט זיך מיט זיין פּעדער אזוי בעריהמט גע־מאכט, וויא אלכסנדר מוקדון, וויא נאפּאָליאָן באנאפּארטע און אנ־דערע גרויסע פעלדהעררן. עס איז נאָך א פראגע, אויב זיי מיט זייערע קאָלאָססאלע ארמעען האָבען געפיהרט אזעלכע זיעגרייכע מלחמות, וויא וואָלטער, אויב זיי האבען איינגענומען אזעלכע פעס־טונגען, אויב זיי האָבען געשראָקען זייערע פיינדע, וויא וואָלטער.

וואָלטערס ווערקע זיינען געדרוקט אין זיעבציג וואָליומס. ער האָט געשריעבען וועגען פילאָזאָפיע און פּאָליטיק, וועגען נאטור געשיכטע און מאטעמאטיק, איז געוועזן א היסטאָריקער, א דראמען דיכטער, א עפּישער און לירישער פּאָעט, האָט געשריעבען סאטי־ריען און נאוועלען, וויסענשאפטליכע טראקטאטען און הומאָריסטי־שע ערצעהלונגען. זיין ריכטיגער נאָמען איז ניט וואָלטער, נאָר פראנץ מאריא ארועט. דעם נאמען דע־וואלטער, אָדער פאָן־וואָל־טער האָט ער זיך א נאָמען געגעבען שפּעטער אום צו צייגען, דאָס ער שטאמט פון אריסטאָקראטישע פאמיליע. אין דער ווירקליכקייט אָבער שטאמט ער ניט פון א גרויסען יחוס. זיין פאָטער איז גע־וועזן א קליינ־בירגער. א נאָטאר און א פּראקטישער געשעפטס־מאן, און האָט זעהר ווייניג געהאלטען פון פילאָזאָפי מיט פּאָעזי. וויא אם מיינסטען אללע גרויסע זשעניען דער וועלט, האָט ער אויך געהאט דאָס גליק צו האָבען א מוטער, וועלכע איז געוועזן זעהר א געבילדע־טע און, דאָס איז דער עיקר, א גייסטרייכע פרוי. פון איהר האָט ער גע'ירשנט פיעלע פון דיעזע נייגונגען, וועלכע האָבען איהם שפּעטער געמאכט גרויס און בעריהמט.

ליידער איז זיין מוטער געשטאָרבען, ווען ער איז געוועזן אלט זיעבען יאָהר און מיט עטליכע יאָהר שפּעטער האָט איהם דער פאָ־

טער געשיקט לעהרנען אין א יעזואיטישען קאָללעדזש. דאָ האָט
ער געלערענט דיא אלטע קלאסישע שפראכען און האָט געלעזען דיא
קלאַסישע פּאָעטען, וועלכע האָבען אין איהם ענטוויקעלט דיא נייד
גונג צו פּאָעזי, צו מליצה, צו דראמא. דאָ אָבער האָט ער זיך בעד
קאָנט מיט דער יעזואיטישער סיסטעם פון לעבען.... חנפנן מעכטיגע
מענשען, פעראכטען קליינע מענשען. זיין פרום נאָר צווישען פרעמד
דע, אויסגעלאסען, ציניש צווישען אייגענע. קיין פיעלע קענטני־
סע און קיין אמת'ע בילדונג האָט ער פון דער יעזואיטישער שולע
ניט ארויסגעטראָגען. וואָלטער אליין זאָגט: „ווען איך בין ארויס
פון דער שולע האָב איך געקענט לעטיין און האָב געוואוסט פיעלע
אנדערע זאכען, איך האָב נאָר ניט געוואוסט, וואָס מען דארף
וויסען". אלס צוועלף־יעהריגער שילער פון דער יעזואיטען שולע
האָט ער זיך בעריהמט געמאכט מיט א געבעטס בריעף, וועלכען ער
האָט אָנגעשריעבען אין ווערזען פיר איין אלטען קראנקען סאָלדאט.
דיעזער אינוואליד האָט געבעטען ביים קעניג א פענסיע און אויף
אלע זיינע געבעטס־בריעפע האָט ער קיין ענטפער געקראָגען, ביז מי
האָט איהם געראטהען ער זאָל זיך ווענדען צו דיא „געלערענטע"
תלמידים פון דער יעזואיטען שולע. וואָלטער האָט איהם אָנגעשריי־
בען א בריעף אין שירים און דער בריעף האָט ארויסגערופען פיעל
אויפמערקזאמקייט ביים קעניגליכען האָף און אין פאריז. ער איז
נאָך געווען זעהר יונג האָט מען איהם שוין צוגעלאָזט אין דיא סאַ־
לאָנען פון דער העכערער געזעלשאפט, וואו ער פלעגט זעהען לוק־
סוס, פערדאָרבענהייט, פאלשקייט, און הערען אפיקורסישע דיסקוס־
יאָנען, שפּאָט פון רעליגיאָן און אווטאָריטעטען און וואו ער פלעגט
באגעגנען מערקווירדיגע מענשען, שארפזיניגע אפיקורסים און פריי־
דענקער.

זעכצעהן יאָהר אלט האָט ער געענדיגט דיא יעזואיטען שולע.
זיין פאָטער האָט ניט געוואָלט וויסען פון זיינע פּאָעזיען און שריי־
בערייען און האָט געפאָדערט וואָלטער זאָל אויסערוועהלען א פראקד
טישע פראָפעסיאָן און זאָל מאכען א קאריערע. איהם האָט זיך גע־
וואָלט זיין זון זאָל זיין אן אדוואָקאט און אין 1710 יאָהר איז וואָל־

טער געוואָרען א סטודענט פון א רעכט שולע. דאָ האָט ער זיך בעקאנט מיט יונגע לייט, קינדער פון רייכע עלטערן, און אָנשטאָט צו שטודירען פלייסיג דיא תורה פון אדוואָקאטען. האָט ער געלעבט א גוטען טאָג. געשריעבען פּאסקווילען אין סאטירען און פערשווענדעט געלד מעהר, וויא פיעל זיין פראקטישער פאָטער האָט געוואָלט. דורך דעם איינפלוס פון זיינע מעכטיגע פריינד איז איהם געלונגען צו קריעגען פאר זיין זון א שטעללע, אלס א פּאזש ביי דעם געזאנדטען אין האָללאנד. וואָלטער איז געקומען קיין האאג האָט זיך באלד בעקאנט געמאכט מיט דיא פראנצויזישע עמיגראנטען, וועלכע האָבען געוואוינט אין דער שטאָדט, האָט זיך פערליעבט אין איונגע מיידעל און איז דורך זיין ראָמאן פערוויקעלט געוואָרען אין פערשיעדענע אינטריגעס. דער געזאנדטער האָט איהם משלח געוועזן צוריק קיין פּאריז מיט ניט זעהר א גוטען אטעסטאט. דער פאָטער איז געווען אויסער זיך און האָט געצוואונגען זיין זון צו ווערען א שרייבער ביי א פּראָקוראָר. אין דער קאנצעלאריע פונ'ם פּראָקוראָר האָט ער מעהר געטראכט פון דיא פּערגעניגענס, וועלכע מי קען געפינען אין אזא שטאָדט וויא פּאריז. און אָנשטאָט צו שרייבען פּראָטאָקאָלען האָט ער געשריעבען סאטיריען, בייסענדיגע און שטעכיגע פּאסקווילען אויף דיא גרויסע הערשער און מעכטיגע פערזאָנען, מיט דעם פלעגט ער זיך שאפען פיעל פיינדע און פּערפאָלגער אָבער דאָס פלעגט איהם מאכען בעריהמט און פּאָפּולער.

אין 1715 יאָהר איז געשטאָרבען דער פראנצויזישער קעניג לודוויג דער פיערצענטער און ווייל דער טראָנפאָלגער איז נאָך געוועזן קלייניעהריג איז דער הערצאָג פיליפּ פון אָרלעאנס געוואָרען רעגענט, אָדער במקום מלך. דיא פערדאָרבענהייט און אויסגעלאסענהייט וועלכע זיינען געווען אין לודוויגס צייטען פערבאָרגען אונטער דער מאסקע פון גרויסארטיגען עטיקעט און היפּאָקריטישע מאסקען, זיינען ארויסגעטראָטען גאנץ אָפּפען. אלע זיטליכע צוימען זיינען געווען אומגעוואָרפען און פיליפּ פון אָרלעאנס אליין האָט זאָגאר ניט געמאכט קיין געהיימניס פון זיינע פערהעלטניסע צו זיין אייגענע טאָכטער.... אין דער צייט איז פּאריז פערפלייצט געוואָרען

מיט שמוטציגע פאסקווילען, שטעכיגע סאטיריען און פערשיעדענע הומאָריסטישעי פּאָעמען. וואָלטער איז געוויס ניט אָבגעשטאנען פון אנדערע, ער האָט אָנגעשריעבען א סאטיריע אויפ'ן רעגענט און מי האָט איהם ארויסגעשיקט פון פאריז. צוויי יאָהר איז איהם געווען פערבאָטען צוריק קעהרען זיך. ער האָט אָנגעשריבען א מליצה בריף אין שעהנע שירים צום רעגענט, האָט אָבגעלייקענט, אז דיא סאטי־ריע, וועלכע מי שרייבט איהם צו, איז ווירקליך געשריעבען פון איהם. און א ראיה, זאָגט וואָלטער, אז ניט איך האָב עס געשריעבען, ווארום עס איז געשריעבען געוואָרען מיט זעהר שלעכטע ווערזען. מי האָט איהם ערלויבט אומקעהרען זיך און דער רעגענט האָט איהם ווידער געשענקט זיין גנאדע. ניט לאנג אָבער האָט וואָלטער גע־לעבט אין שלום מיט'ן קעניגליכען האָף און מיט דיא גרויסע אריס־טאָקראטען. ער האָט ווידער אָנגעשריעבען א סאטיריע. ער האָט געפּרובט ווידער אָבלייקענען, אז ער איז דער מחבר, אָבער דאָס איז איהם ניט געלונגען. אן אָפיציער האָט געשפּיעלט דיא ראָלע פון א שפּיאָן. ער האָט זיך געמאכט גוט פריינד מיט וואָלטער'ן, און ווייל וואָלטער האָט זיך ליעב געהאט צו בעריהמען, האָט ער דעם שפּיאָן ענטדעקט דעם אמת, ווער דער ריכטיגער פערפאסער פונ'ם פאסקוויל איז. דאָס האָט געפיהרט דערצו, דאָס מי האָט וואָלטערן פערשפּאַרט אין דער באסטיליע, וועלכע האָט אזא טרויעריגע היס־טאָרישע בעריהמטהייט. אין דיעזער פעסטונג איז וואָלטער געזעסען כמעט א יאָהר. נאכדעם האָט מען איהם ווידער ארויסגעשיקט פון פאריז.

עטליכע יאָהר האָט ער אומגעוואנדעלט פון איין אָרט צום אנדערן, פון איין שלאָס צום אנדער'ן, מיט זיין שארפזינן און ווי־ציגען שכל האָט ער זיך אום און אום געשאפען פערעהרער און פיינ־דע. ביסלאך וויז איז דיא שנאה געגען איהם אין קעניגליכען האָף אָבגעקיהלט געוואָרען און ער פלעגט זיך ערלויבען קומען א מאָל אין דער הויפּט שטאָדט פון פראנקרייך. אין דער צייט איז ער בע־קאנט געוואָרען אלס א דראמען דיכטער. ער האָט געהאט זעהר פיעל ליעבע צו דער ביהנע און טהעאטער קונסט, פלעגט אליין רע־

ושיסירען זיינע פיעסען, שפיעלען אין זיי ראָללען. האָט א פיעסא ביי דער ערשטער פאָרשטעלונג ניט געהאט קיין ערפאָלג האָט ער זיא ביז דער צווייטער פאָרשטעלונג אזוי געענדערט און אומגעאר־ בייטעט אז זיא פלעגט שוין האָבען דעם גרעסטען ערפאָלג. ער האָט געקענט דיא ביהנע און פערשטאַנען גוט, וואָס דיא „מבינים“ פון זיין צייט האָבען געפאָדערט. ניט אומזיסט האָט מען אויף איהם געזאָגט: „וואָלטער מאכט זיינע פיעסען צווישען דיא פאָרשטעלונ־ גען“. דער ערפאָלג פון זיינע פיעסען און היסטאָרישע (עפישע) פאָ־ עמען האָבען איהם צוריק געקעהרט דיא גנאדע פונ'ם גערצאָג פון אָרלעאנס, ער האָט געקריגען מתנות, געלד, א מעדאל און כבוד. דאָס האָט געדויערט ביז ער האָט אָנגעשריעבען א סאטיריע. מי האָט איהם ווידער ארויסגעשיקט פון פאריז און, ווי שטענדיג, האָט ער ווידער געפונען מיטלען צו נושא חן זיין און ווערען בעגנאדיגט. דאס אלעס אָבער האָט איהם ניט געקענט בעפרידיגען. ער האָט שטענדיג גערעכענט, אז ער איז ניט נאָר א גרויסער פאָעט און דיכטער, נאָר אויך אנגעשיקטער שטאאטסמאן און דיפּלאָמאט. ער האָט געוואָלט קריגען איין אנגעזעהענע פּאָליטישע שטעלע. קריגען אזא פאָסט האָט מען געקענט אין יענער צייט נאָר דורך א געוויסען דיובוא, וועלכער איז געווען מיניסטער און דיא רעכטע האנד פון דעם רעגי־ רער. ער איז געווען א פאלשער, אויסגעלאסענער און זעהר פער־ דאָרבענער מענש. דאָס אָבער האָט ניט געהינדערט וואָלטערן און ער האָט געפונען מיטלען צו ווערען בעקאנט און בעפריינדעט מיט דעם דיובוא. א מאָל, ווען וואָלטער איז געווען איינגעלאדען צו דיובו־ א'ס טיש, האָט ער בעמערקט, אז איינער פון דיא אנגעזעהענסטע געסט איז דער זעלבער אָפיציער, וועלכער האָט איהם פער'מסר'ט אזוי פעררעטהעריש און צוליעב וועלכען ער איז געזעסען אין דער שרעקליכער באסטיליע. דאָס האָט איהם זעהר אויפגעבראכט און ער האָט מיט כעס אויסגעשריען: „איך האָב ניט געוואוסט, אז שפּי־ אָנען געפינען אן עהרען־פּלאץ ביים טיש פון מיניסטאָרען!“ דער אָפיציער האָט וואָלטער'ן אָבגעווארט אויף איינע פון דיא פאריזער בריקען און האָט איהם געשלאָגען מכת רצח. עס איז ארויס א סקאנ־

דאל אויף גאנץ פאריז. וואָלטער איז געלאָפען צו אלע מיניסטאָרען און אללע מיליטערישע דעפּארטממענטען און האָט ניט געקענט גע־פינען געגען זיין בעליידיגער קיין דין און קיין דין.

נאָך א מיאוסער סקאנדאל איז ארויס ביי וואָלטערן מיט א גע־וויסען קאוואליר פאָן ראָהאן שאבא. דיזער אריסטאָקראט האָט גע־האלטען פאר איין ערנידערונג מיט זיינע ווייסע הענד שלאָגען א מענשען, וועלכער איז ניט קיין נאָבעלמאן, און איז נאָר א פּאָעט און פילאָזאָף, ער האָט געשיקט זיינע קנעכט זאָלען וואָלטערן שלאָ־גען און ער איז געזעסען אין זיין קארעטע און האָט געקאָמאנדע־וועט וויא אזוי מען זאָל שלאָגען. וואָלטער איז ארויס פון זיך, ער האָט זיך געלערענט פעכטען און האָט ארויסגערופען זיין בעליידי־גער אויף א דועל. דער קאוואליער האָט איהם ניט געענטפערט. וואָל־טער איז אומגעלאָפען וויא א פערסאמטער איבער גאנץ פאריז, האָט געבעטען זיינע מעכטיגע פריינדע זאָלען זיך פאר איהם אָננעהמען, האָט געזוכט הילפע און האָט איבעראל בעגעגענט שפּאָט, חוזק און ערנידערונג. דער גייסטיגער צושטאנד פון דעם אויפגעבראכטען וואָלטער האָט זיך בעוויעזען געפעהרליך פיר דעם שטאָלצען אריס־טאָקראט, מי האָט מורא געהאט, דער פערצווייפעלטער וואָלטער זאָל זיך ניט ערלויבען עטוואס געגען אזא מיוחס. און מי האָט וואָלטער'ן נאָך א מאָהל פערשפּארט אין דער באסטיליע. פון דער באסטיליע האָט מען איהם ארויסגעשיקט פון פראנקרייך און וואָלטער, וועל־כער האָט געהאט פריינדע אין ענגלאנד, איז אוועק געפאָהרען אין דעם איינציגען לאנד, וואו א מענש האָט אין יענער צייט געקאָנט געפינען רעכטע און א געוויכע פרייהייט.

ענגלאנד מיט איהרע אינסטיטוטען און פּאָליטישע איינריכ־טונגען, מיט איהרע געלעהרטע פילאָזאָפען און פריי דענקער, האָט געמאכט א גרויסען איינדרוק אויף וואָלטערן. פאר איהם האָט זיך געעפענט א נייע וועלט, נייע ערשיינונגען, נייע סאָציאלע פערהעלט־ניסע, נייע פראגען. ענגלאנד איז געווען וואָלטער'ס גרעסטע און בעסטע שולע. דאָ האָט ער זיך גיך בעקאנט מיט דיא בעריהמטעס־טע פאָרשטייער פון דער וויסענשאפטליכער און ליטערארישער

וועלט, האָט זיך אויסגעלערענט ענגליש, האָט שטודירט ענגלישע קלאַסיקער, האָט געלעזען שעקספּירען אין זיין אָריגינעלע שפּראַך און ווען איהם איז ענדליך דורך דיא שתדלנות פון זיינע איינפלוס־רייכע פריינדע ערלויבט געוואָרען קומען צוריק נאָך זיין היימאטה האָט ער געהאט גענוג מאטעריאל, וואָס צו פּאָפּולאריזירען, אימיטי־רען, וועגען וואָס צו דענקען און צו שרייבען. אין 1729 יאָהר האָט ער זיך אומגעקעהרט צוריק נאָך פּאריז, וואו ער האָט געוואוינט אין א פאָרשטאָדט אונטער אן אויסגעטראכטען נאָמען. ער האָט א גע־וויסע צייט זיך געהאלטען וויא א סטאטעק, געשריעבען ערנסטע ווערקע און קיינעם ניט פּוגע בכבוד געווען. דאָס האָט אָבער לאנג ניט געקענט דויערן. דיא וועלט בעריהמטע שוישפּיעלערין אנדריענע לעקאוברייער, וועלכע איז א מאָל געווען איינע פון וואָלטערס פיעלע געליעבטע, איז געשטאָרבען און דיא קאטהאָלישע גלחים האָבען ניט ערלויבט זיא בעערדיגען מיט א קריסטליכע לויה, ווייל זיא איז ניט געווען איבריג פרום. וואָלטער האָט וועגען דעם אויפגע־שריעבען א פּאָעמא אין וועלכע ער האָט שוין מכבד געווען דיא קאַ־טוילישע גייסטליכע פאטערס.... נאכדעם האָט ער זיך געמוזט בע־האלטען... זיין ווערק „פילאָזאָפישע בריעף“ —איז אין 1734 יאָהר דורך דיא הענד פון א הענקער פערברענט געוואָרען. ענדליך אום צו פּטור ווערען פון אלע פערפאָלגונגען און אָנגרייפע האָט ער זיך בע־זעצט אין דעם שלאָס פון זיין געלעהרטע געליעבטע דיא מארקיזע דיו שאטעל. ביי איהר אין שלאָס האָט ער פערבראכט כמעט 15 יאָהר. אויף א קורצע צייט פלעגט ער מיט איהר אָדער אליין ארויס־פאָהרען קיין ברוסעל, אָדער האָללאנד און באלד זיך צוריק קעהרען. דאָ אין שלאָס האָט ער אליין און מיט זיין געליעבטע געשריעבען פיעלע ווערקע איבער דיא העכערע מאטעמאטיק, איבער פילאָזאָפיע, געשיכטע און האָט פערפאסט פיעלע דראמא און פּאָעמען.

וואָלטער איז געוואָרען בעריהמט אין גאנץ יעוראָפּא. דער פּריי־סישער קעניג, וועלכער איז בעקאנט אלס פרידריך דער גרויסער, איז געווען איינער פון וואָלטערס טרייעסטע אנהעננגער. ער האָט שוין לאנג געבעטען וואָלטער זאָל קומען צו איהם לעבען, אָבער כל

זמן דיא מארקיזע דיו שאטעל האָט געלעבט, האט ער ניט געקאָנט ערפילען דעם קעניגס ווילען —-זיא האָט איהם פשוט ניט געלאָזט— ער האָט עס נור געקענט טוהן נאָך איהר טויט. אין 1750 יאָהר איז ער געקומען קיין בערלין, דער קעניג האָט איהם געגעבען א וואָהנונג אין זיין שלאָס, האָט איהם געמאכט פאר א קאוואליער, האָט איהם בעשטימט 20 טויזענד ליוורען א יאָהר געהאלט. זיין נייגונג צו אָב־שפאטען, אָבלאכען, זיין קנאה, זיינע אינטריגען און פאָלעמישע שטרייטיגקייטען, זיין איבערמעסליכע דורשט נאָך כבוד און געלד האָבען זעהר גיך איבערגעפיהרט דיא גוטע פערהעלטניסע צווישען איהם און דעם קעניג. דער פרעזידענט פון דער בערלינער אקאדעמיע פון וויסענשאפט א געוויסער מאָפערטיוס איז געווען זעהר א בעגרענצטער מענש און א פעדאנט. טראָץ דעם וואָס פרידריך האָט איהם געאכטעט, האָט וואָלטער זעהר פון איהם אבגעלאכט. ער האָט דעם וויסענשאפטליכען פרעזידענט אָנגערופען מיט'ן נאָמען אקאַ־קיא און האָט געמאכט חוזק פון זיין פלאן דורכבויערן דעם קוגעל פון דער ערד דורך און דורך... דאָס האָט ארויסגערופען א פאָלעמיק צווישען איהם און זיין קעניגליכען תלמיד, וועלכער האָט זיך אויך גערעכענט פאר אגאנצען קענער (פיעלע פון דיעזען קעניגליכען קע־נערס ווערקע זיינען געווען בעארבייטעט און רעדאקטירט פון וואָל־טערן). אין 1753 יאָהר האָט וואָלטער געמוזט פערלאָזען דייטש־לאנד. אויף דער דייטשער גרענעץ האָט מען איהם פערהאלטען מיט זיין געפעק און מי האָט צוגענומען ביי איהם א שקאטולקע מיט פרידריך'ס מתנות. אָבוואָהל שפעטער האָט זיך וואָלטער מיט זיין תלמיד איבערגעבעטען, אָבער גוטע אמתע פריינדע וויא פריהער זיי־נען זיי שוין קיין מאָל ניט געווען. אומקערען זיך צוריק קיין פאריז האָט מען וואָלטערן ניט ערלויבט ער האָט זיך געקויפט א לאנדגוט (א אימעניע) אויף דער גרענעץ פון שווייצערלאנד און פראנקרייך, וועלכע האָט זיך גערופען פערנעי. דאָ האָט ער פערבראכט דיא איב־ריגע צוואנציג יאָהר פון זיין לעבען אלס א באראָן און א מאגנאט אומגעבען מיט א גאנצע סוויטע פון בעדיענטע, פריינדע, אנהענגער און פערעהרער. דיא גרעסטע לייט פון דער וועלט פלעגען פאָהרען

קיין פּערנעי, וויא חסידים פאָהרען צו א צדיק. זיין יעהריגער איינ־קונפט איז געוועזן איבער 140 טויזענד ליוורען און ער האָט געלעבט וויא א פירשט אין לוקסוס און פערגניגען. דאָ האָט ער געהאט זיין אייגענעם טהעאטער פיר וועלכען ער פלעגט שרייבען שטיק, ער אליין פלעגט זיי אויפפיהרען, ער אליין און זיינע פריינדע פלעגען זיי שפּיעלען. ביז דיא לעצטע מינוטען פון זיין לעבען איז ער געוועזן טהעטיג, פולל מיט ענערגיע און ענטוזיאזם. ער איז געשטאָרבען אין דער שטאָדט, וואו מען האָט איהם ניט ערלויבט צו לעבען. — אין פּאריז, אין דעם יאהר 1778, אין דער עלטער פון 84 יאהר. אין דעם יאָהר 1878, אין דעם טאָג פון זיין הונדערט יעהריגען טויט, איז אין פּאריז געוועזן זעהר גרויסע און גלענצענדע פעסטליכקייטען. אין דעם יאָהר 1891 האָט מען איהם אין פּערנעי געשטעלט א גרויסען און מערקווירדיגען מאָנומענט.

מי וואָלט נעדארפט האָבען פיעל פּלאץ בלויז צו דערמאָנען דיא נעמען פון אללע זיינע ווערקע. ער האָט פערפאסט איבער פופציג דראמען, קאָמעדיען און טראגעדיען. פון זיינע טראגעדיען זיינען מעהר בעקאנט „זאירע“, „עראפּע“ און „מאהאמעד“, דיא לעצטע איז איבערזעצט פון דעם גרויסען דייטשען דיכטער געטע. פון זיינע גרויסע עפישע פּאָעמען זיינען מעהר בעריהמט זיין מייסטערווערק „הענריאדא“ און דיא „פוסעל׳ן“ אין וועלכע ער מאַכט חוזק פון דער הייליגער שזאנע דארק פון זיינע פיעלע ערצעהלונגען און נאָוועלען זיינען מעהר בעקאנט „קאנדיד“ און „זאדיק“, אין וועלכע ער קריטיזירט דיא רעליגיאָן און דיא סאָציאלע פערהעלטניסע פון דער געזעלשאפט. זיינע פילאָזאָפישע טראקטאטען, זיין פילאָזאָ־פישע ענציקלאָפעדיע, זיינע היסטאָרישע מאָנאָגראפיען, זיינע אב־האנדלונגען וועגען דער פילאָזאָפיע דער היסטאָריע וועגען רעליגיאָן, און, הויפטזעכליך, זיינע פובליציסטישע ארטיקלען האָבען קיין צאָל ניט. א גרויסע היסטאָרישע בעדייטונג האָט זיין קאָרעספּאָנדענץ — ווארום זיינע קאָרעספּאָנדענטען זיינען געוועזן דיא גרעסטע געלע־רענטע פון זיין צייט, דיא גרעסטע דיכטער און שרייבער, דיא גרעס־טע הערשער און קעניגע.

קיין שרייבער אין דער וועלט האָט ניט געשפּיעלט אזא גרויסע ראָללע, וויא וואָלטער.

.2

וואָלטער אלס מענש און שרייבער.

וועגען וואָלטער'ן זיין לעבען, זיין טהעטיגקייט, זיין איינפלוס אויף דער ציוויליזרטער וועלט פון 18 יאהרהונדערט און זיינע ווערקע, וועלכע זיינען, וויא מיר האָבען אויבען דערמאָנט געדרוקט אין 70 וואָליומס קען מען און מי דארף שרייבען זעהר פיעל. אין א קליינע בראָשורע איז מעגליך צו געבען וועגען איהם נאָר א קורצע האראקטעריסטיק.

עס איז געוועזן א צייט, ווען מי האָט דיא רעאקציאָנערע וועלט נעשראָקען מיט וואָלטער'ן, וויא מען שרעקט קליינע קינדער מיט דעם „בוגימען“.... דער נאָמען „וואָלטעריאנעץ“ איז געוועזן אזא קללה פונקט וויא איצט ביי דער בורזשואזער וועלט דיא שמות: ניהילסט, סאָציאליסט, אנארכיסט. עס איז ניט שרעקליך! ער איז ניט געוועזן קיין רעוואָליוציאָנער אין קיין זינען, דיא עקאָנאָמישע פערהעלטניסע פון זיין צייט האָבען איהם ניט אינטערעסירט אלס א וויכטיגע סאָציאלע פּראבלעם. אָבוואָהל עס האָבען שוין דאמאָלס עקזיסטירט דיא עקאָנאָמיסטען, וועלכע זיינען אונז בעקאנט אלס פיזיאָקראטען. (דיא דאָזיגע עקאָנאָמיסטען האָבען געלערענט דאָס די רייכקייט פון נאציאָנען בעשטעהט ניט אין גאָלד און זיל־בער, נאָר אין פּראָדוקטען פון אגריקולטור, דאָס אלע מענשען האָבען דאָס גלייכע רעכטע צו געניסען דיא פריכטע פון זייער ארבייט און דאָס איז אונגאטירליך— לײדיג־געהער זאָלען לעבען א גוטען טאָג און דיא וואָס ארבייטען זאָלען ליידען נויטה). ער איז ניט גע־וועזן קיין פּאָליטישער ראדיקאל, ער האָט געמאכט חוזק פון דיא שרייבער, וועלכע האָבען געגלויבט אין א רעפּובליקאנישע פאָרם פון רעגיערונג. פארקעהרט, ער האָט געגלויבט אין דיא נויטווענדיגקייט פון אן אווטאָקראט, ער מוז נאר זיין א געבילדעטער און „הומאנער

דעספּאָט". וואָלטער איז זאָגאר קיין געוועהנליכער דעמאָקראַט ניט געוועזן. ער האָט גאַנץ אָפפען געלאַכט פון דיא קאַנאַליען, פון וועלכע עס בעשטעהט דאָס פאָלק, דער פּעבעל, דיא פּראָסטע מענשעלאַך. שוסטער און דיענסטמיידלאַך אויפקלעהרען, זאָגט ער, דאָס איז ניט אונזער זאַך, דאָס איז דיא אויפגאַבע פון אַפּאָסטאָלען. עס האַנדעלט זיך ניט אין דעם, זאָגט ער, אונזערע לאַקעיען פערהינדערען פון צו גיין אין קירכע, הערען דרשות און דאַווענען... „מיר וועלען גיך האָבען אַ נייעם הימעל און אַ נייע ערד. אָבער ווער? דיא אַנשטענדיגע לייט נאָר. וואָס בעטרעפט דיא קאַנאַליען, דעם פּעבעל איז דיא דומ־סטע ערד און דער דומסטער הימעל גערארדע דאָס וואָס זיי דאַרפען. דאָס פאָלק וועט איממער דום און באַרבאַריש בלייבען. זיי זיינען אָקסען, וועלכע דאַרפען האָבען אַ יאָך, אַ שטאַהל און אַ בינטעל שטרוי".

ער איז אפילו קיין אטעאיסט אויך ניט געוועזן. ער האָט גע־גלויבט אין אַ פּערזענליכען גאָט און האָט זעהר פיעל געשריעבען, אום צו איבערצייגען דיא אונגלויביגע, אַז אַ גאָטט איז אַ נויטווענ־דיגע זאַך. דיא גאַנצע וועלט ווייסט זיין בעריהמטע סענטענץ: „אויב עס איז ניטאָ קיין גאָטט, מוז מען אַזעלכען ערפינדען". געבילדעטע מענשען און פילאָזאָפען האָט ער נאָך וויא עס איז ערלויבט צו זיין אַטעאיסטען, דאָס פאָלק אָבער מוז האָבען אַ גאָטט, ווייל דאָס איז פּראַקטיש. דער פּראָסטער מענש זאָל ניט מורא האָבען פאַר'ן גיהנם, פאַר שמיץ, וועט קיין פאָרם פון רעגיערונג קענען עקזיסטירען און קיין אָרדנונג אין דער געזעלשאַפט. מיט דיעזער טעאָריע זיינער האָט ער געהאַט פיעל קאָפּ־דרייעניש. ער האָט געגלויבט אין גאָטט אין שכר ועונש, און האָט ניט געגלויבט אין דער אונשטערבליכקייט דער זעעלע. ער האָט געלאַכט פון דיא, וואָס גלויבען אַז דער מענש האָט ערגעץ וואו אַ נשמה. פרעגט זיך, אַז קיין נשמה איז ניטאָ און קיין יענע וועלט איז ניטאָ, וויא אַזוי וועלען דיא פּויערען און קאַ־נאַליען בעשטראָפט ווערען פאַר זייערע חטאים און עברות? אויף זיינע עלטערע יאָהרען, ווען ער איז געוועזן זעהער רייך און האָט גע־לעבט וויא אַ באַראָן, האָט ער אין זיין אימעניע אויפגעבויט אַקירכע,

אויף וועלכער עס איז געווען אויפגעשריעבען: וואלטער האָט דאָס אויפגעבויט פאר גאָטט! פאר זיין שטארבען האָט ער ערקלערט אָפפען, אז ער וויל שטארבען אין דער הייליגער קריסט־קאטאָליש־אפאָסטאָלישער קירכע. און פאר זיין טויט האָט ער אונטערגעשריע־בען א פאפיער, אין וועלכער ער האָט זיך ענטזאגט פון אללעס וואס ער האָט געשריבען געגען קריסטענטהום. מיט איין וואָרט, וואָלטער איז אין קיין הינזיכט ניט געווען צו ראדיקאל. נאָך פאר איהם און אין זיין צייט זיינען געווען דיינקער, וועלכע האָבען א סך ראַ־דיקאלער בעהאנדעלט אללע פראגען פון געזעללשאפטליכען לעבען. פאר וואס־זשע פלעגט פאללען אן אימה ופחד אויף דער רעאקציאָ־נעריש וועלט, אז מען פלעגט נאָר דערמאָנען זיין פערהאסטען נאָמען ?

מען זאגט, וואָלטער איז געווען א גרויסער קעמפפער פאר דיא פרייהייט דעס וואָרטעס, פאר דיעזען קאמפף זיינעם איז ער עט־ליכע מאָל געזעסען אין באסטיליע און איז פערטריעבען געוואָרען פון זיין פאטערלאנד. דאס איז ניט ריכטיג. ער איז ניט געווען קיין בראווער בעוואגטער קעמפפער, ער איז נאָר געווען א שרעקלי־כער דעמאגאָג. ער האָט ניט געהאט קיינע פרינציפען, קיינע סימ־פאטהיען, קיין הייליגטהום. וויא אן אכזר דאָט ער פערפאָלגט מיט א טייוולישע ענערגיע זיינע אינטערעסען, אָהן רחמנות, אָהן מיט־לייד, אָהן אַבשיי. אבער ער איז קיינמאָל ניט אַרויס אין אַ'ן אָפע־נעם קאמפף געגען דיא, וואס אונטערדריקען און רויבען דיא פריי־הייט. פארקעהרט, זיין גאנצען לעבען איז ער געווען א מחותן מיט קיסרים קעניגע, פירסטען, פרינצען... האָט זיך גע'חנפ'עט צו זיי, געשנאָרעט געלד ביי זיי, געמאכט זיי קאָמפלימענטען. ער איז געזעסען אין באסטיליע פאר פאסקווילע; און שמוציגע ארטיק־לען, וועלכע ער פלעגט ארויסלאָזען אונטער א פרעמדען נאָמען.... ער האָט קיין מאָל ניט געהאט קיין מוט מודה זיין זיך, אז אן ארטיקעל, וועלכער האָט אימיצען פון דיא גרויסע בייז געמאכט, איז געווען געשריעבען פון איהם.... ער פלעגט זיך שווערען אז דאס איז א בלבול און שטילערהייט פלעגט ער צו בעקאנטע און בעריהמ־

טע מענשען, צו ליעבהאָבער פון סענזאציאָן און סקאנדאל געבען קאָפּיעס פון זיין שריפט... דאס האָט איהם געמאכט פאר א גע־פעהרליכען מענשען.

אלס מענש איז ער געווען א שרעקליכער עגאָאיסט. דיא מענשען, זאגט ער, זיינען געשאפען צו זיין אָדער איין אמבוס אָדער א האמער. איך וויל בעסער זיין א האמער... ער האָט געקלאפּט וואו ער האָט נור געפונען מעטאל צו שמיעו־ען. ער האָט געדענקט נור פיר זיך, האָט ליעב געהאט כבוד, האָט געוואָלט זיין רייך און האָט ניט מקפּיד געווען וועגען מיטלען... ער האָט געמאכט געלד און פיעל געלד, וואָרום ער איז ענדליך געוואָרען א גרויסער עושר, ניט פון שרייבען, נור פון פערשיעדענע אָפּערעס, האָט געגעבען געלד אויף פּראָצענט, געהאנדעלט מיט פּאפּיערען, געווען א קאָנ־טראקטאָר, א פּאָדריאטשיק, א ספּעקולאנט און איז געווען זעהר א קארגער, אָבוואָהל ער האָט ניט געהאט ניט קיין ווייב און ניט קיין קינדער. אויף דער עלטער, ווען ער האָט געלעבט אין זיין פּאלאץ אין זיין אייגענע אימעניע פערנעו, אויף דעם גרענעץ פון שווייצערלאנד און פראנקרייך, האָט ער געלעבט וויא אללע מאג־נאטען מיט אן אייגענעם טהעאטער, אייגענע פּאָדדאנעס, פערד, וועגען, גלחים און פערעהרער. אין דער צייט פלעגט ער אמאָל זיך ארויסצייגען אויך אלס א בעל צדקה, אבער ווער ווייסט, וועלכע מאָטיוען ער האָט דערביי געהאט. ער איז ניט געווען קיין גוטער מענש. האָט קיין מאָל ניט מוחל געווען, אויב מען האָט איהם פוגע בכבוד געווען. אין פילאָזאָפישע טראקטאטען, אין פּאָעמען, אין דראמען פלעגט ער געפינען פלאטץ פיר זיינע פּערזענליכע חשבונות, וויא פון זיינע שונאים נקמה נעהמען, שימפּפען און בע־ליידיגען זיי. ער איז ניט געווען קיין אויפריכטיגער מענש. אין דיא אויגען האָט ער געזאגט אזוי און אונטער דיא אויגען אנדערש. אלס וואָלטער האָט ער גערעדט פון א פּערזאָן אזוי און אונטער אן אויסגעטראכטען נאמען פלעגט ער שרייבען גאָר אנדערש. פריעדריך'ען דעם גרוסען פלעגט ער שרייבען, אז ער איז דער שלמה המלך און אונטער דיא אויגען פלעגט ער איהם רופען אפּפּע... דער

רוססישער צאַריצע יעקאַטערינאַ האָט ער געשריעבען אַז זיא איז דיא איינציגע „סעמיראַמיס דעס נאָרדענס"... און מיט אַ קורצע צייט פריהער האָט ער דאסזעלבע געשריעבען דער האַלב־ווילדער צאַריצע יעליזאַוועטע... דער עיקר איז געווען ביי איהם נאָר צו קריגען אַ קאָממישאָן. ווען ער איז געווען ביי פריעדריך'ען אין פּרייסען האָט ער געוואָלט ווערען אַ געהיימער אַגענט פון זיין רעגיערונג און אויסגעפינען פּאָליטישע סעקרעטען... עס האט איהם אָבער ניט געגליקט... פריהער האָבען איהם דיא פראַנצויזישע דיפּלאָמאַטען ניט געגלויבט און שפּעטער האָט זיך פריעדריך ניט געלאָזט נאַררען. ער האט זיין רבי, וואָלטער'ן, זעהר גוט פערשטאַנען. דיינע ווערקען, האָט פריעדריך געזאגט וואָלטער'ן, פערדיענען מאָנומענטען און דיינע טהאַטען פערדיענען קייטען. — „עס איז גוט וואָלטער'ן צו לעזען, אָבער ניט צו קענען"... עס איז אין וואָלטערס כאַראַקטער ניט געלעגען צו פיהלען וואַרימע פריינדשאַפט און ליבע... פיעלע פרויען האָבען איהם געליבט, פערגעטערט, ער אָבער האָט זיך נאָר אַמוזירט... איהם האָט ליעב געהאט דיא בעריהמטע אַקטריססע אַנדריענאַ לוקובריער, איהם האָט ליעב געהאט אַ יונגעס מעדכען וועלכע ער האָט בעגעגענט אין דער פּראָווינץ... ער האָט זיא געבראַכט קיין פּאַריז, צוגעזאַגט צו מאַכען זיא פאַר אַ בעריהמטע אַקטריסע און ווען ער האָט זיא ניט געדאַרפט מעהר, האָט ער זיא פערגעסען.. שפּעטער ווען זיא האָט געהייראַטהעט מיט אַ בעריהמטען נאָבעלמאַן, האָט ער זיא ווידער געוואָלט בעגליקען, האָט זיא איהם אָבער געהייסען נעהמען דעם וועג... דאָס האָט איהם ניט לאַנג פערדראָסען, ער האָט זעהר גיך געפונען אַנדערע געליעבטע... דיא איינע פרוי מיט וועלכע ער איז געווען פערבונדען אַ היבשע צייט איז דיא מאַרקיזע דו שאַטעל.... אין יענע צייטען האָבען די העכערע קלאַסען מענער ניט געהאַט ראַגעגען, זייערע פרויען זאָלען האָבען געליעבטע, טרייהייט אין פאַמיליען־לעבען האָט זיך גערעכענט פאַר אַן אָבגעשמאַקטע זאַך, וועלכע איז אַרויס פון דער מאָדע. וואָלטער איז געווען פיעל יאהרען דער מאַרקיזעס געליעבטער, ער האָט געלעבט רוהיג אין איהר

שלאָסס מיט אללע בעקוועמליכקייטען... זיא איז ווירקליך געוועזן א מערקווירדיגע פרוי, קלוג, שעהן און זעהר געבילדעט.... זיא האָט דעב גרויסען וואָלטער געהאלטען אינטער איהר פאַנטאָפעל, רער־פאר האָט ער זיך נעבען איהר אזוי לאנג געהאלטען... דאס טרעפט זיך שטענדיג מיט מענשען, וועלכע האָבען אזעלכע חאראקטערס וויא וואָלטער. דאָ איז דער פּלאץ צו בעמערקען, אז ער האָט פער־ביטען זיין ריכטיגען נאָמען אום צו פערלייקענען אז ער שטאמט פון א קליין־בירגערליכע פאמיליע... ער האָט זיך א נאָמען געגעבען פאָן וואָלטער, עס זאָל אויסזעהן גרויסארטיגער און זאָל קלינגען בעססער.

עס איז געוועזן א צייט, ווען מען האָט וואָלטער'ן גערופען : דער קעניג פון דיא דענקער פון 18טען יאהר־הונדערט. דידעראָ איז געוועזן א סך א טיעפערער דענקער פון וואָלטער'ן. זשאן זשאק רוססאָ איז א סך נעהנטער צוגעגאנגען צו אלע וויכטגע פראָבלע־מען פון'ם כאַציאלען לעבען. אמת, וואָלטער האָט אויפגעשריבען זיעבציג בענדער. ער איז געוועזן א פילאָזאָף, א היסטאָריקער, א פּאָעט, א דראמאטורג, א ראָמאניסט. אָבער פערנעהמט דען וואָל־טער א פּלאץ אין דער פילאָזאָפיע אלס א זעלבסטשטענדיגער פי־לאָזאָף? האָט ער געשאפען א פילאָזאָפישע סיסטעם? אין קיין היסטאָריע דער פילאָזאָפיע געפינט איהר ניט וואָלטער'ן צווישען דיא פילאָזאָפען. אפילו זיינע גרעסטע פערעהרער אנערקענען נאָר, אז וואָלטער איז געוועזן דער געשיקטסטער מענש אין דער וועלט נאָר צו ערקלעהרען און פּאָפּולער מאכען פילאָזאָפישע געדאנקען פון אנדערע. אין אללע זיינע 70 ביכער געפינט מען ניט איין ווערק, וועלכע זאָל איהם אין דער געשיכטע דער ליטעראטור שטע־לען אויף איין פּלאטץ מיט דיא וועלט־בעקאנטע קלאסיקער. ער האָט ניט אויפגעשריעבען קיין „פויסט", קיין „האמלעט", קיין „דאָן קיכאָט". אללע זיינע ווערק האָבען נאָר א היסטאָרישע בע־דייטונג און זעלטען ווען איהר קענט וואָלטער'ן געפינען אין א פריוואט ביבליאָטהעק.

אלס א היסטאָריקער איז ער בעקאנט נאָר מיט זיינע שבחים,

וועלכע ער האָט געשריעבען וועגען דעם מערדער און בוטשער קארל דעם עלפטען, וועגען דעם אויסגעלאסענעם דעספּאָט און טיראן לודוויג דעם 14טען, וועלכען וואָלטער האָט פארגעטערט. ער האָט געשריעבען דיא געשיכטע פון רוסישען צאר פעטער, ווייל ער האָט געהאט אן אָרדער און האָט געקראָגען גוט בעצאהלט. ווען זשאן זשאק רוססאָ האָט זיך ערלויבט אויסצודריקען א געדאנק, אז רוססלאנד איז א פינסטערע מאכט, וועלכע דראָהעט דער גאנ־צער ציוויליזרטער יעווראָפּא, איז וואָלטער אויף איהם ארויפגע־פאללען מיט דיא ניעדריגסטע בעליידיגונגען, האָט איהם אנגערו־פען א פליעג, א גאָרנישט, וועלכער וויל פון זיין בוידעם זעהן דיא עראייגניססע פון דער וועלט־געשיכטע. שלאָסער זאגט, אז פון אללע היסטאָרישע ארבייטען פון וואָלטער, איז נאָר זיין געשיכטע פון לודוויג דעם 14טען דיא איינציגע פון וועלכע מען קען זיך ער־לויבען, און דאס מיט א גרויסע פאָרזיכטיגקייט, אייניגע בעמערקונ־גען צו ענטלייהען.

ער האָט אויפגעשריעבען זעהר פיעל דראמען און אייניגע קאָמעדיען, וועלכע האָבען אין זיינער צייט געמאכט א שטורם. וואו זיינען זיי איצט? וואו שפּיעלט מען זיי? ווען זיינען זיי בעקאנט? ער אליין האָט זיך געהאלטען פאר א זעהר גרויסען דראמאטורג, האָט געשריבען אין א הויך־פּערקינצעלטען קלאסישען טאָן, נאָך דיא אללע רעגעלען און קאזיאָנע געזעצע פון טראגעדי. פון שעקספּיער'ן האָט ער ניט זעהר שטארק געהאלטען. אָבוואָהל ער האָט צוגעגעבען, אז שעקספּיער איז א זשעני, אָבער זיינע דרא־מען זיינען געשריעבען געוואָרען צו ווילד און בארבאריש. זאָגאר „האמלעט“ איז נאָך זיין מיינונג א שטיק וואו איינער ווערט משוגע אין ערשטען אקט, דער צווייטער אין צווייטען אקט, אין דריטען אקט שלאָגט מען זיך און מען טרינקט, נאכדעם גראָבט מען א קבר אויף דער ביהנע, מען שלאָגט זיך און מען פערגיפטעט. ווען ער, וואָלטער, וואָלט האָבען א מאכט, זאָגט ער, וואָלט ער שעקס־פּירען ניט אריינגעלאָזט אין פראנקרייך. און דאָך וואס האָט ער אליין געטהאָן? ער האָט אין זיינע דראמען נאָכגעקרימט שעקס־

פירען, האָט געמאכט אן אָטהעללאָ נאָך זיין מוסטער, האָט געווי־זען שעקספּיערן וויא מען דאַרף שרייבען ראָמעאָ און דזשוליא א. ז. וו. לעסינג האָט געמאכט א תל פון וואָלטער'ס דראמען אין זיינע קריטישע בריעף וועגען דראמאטורגיע. ער האָט פשוט איבער־צייגט אז ער איז א שארלאטאן. וועגען וואָלטער'ס דראמא „מע־ראָפּע" ערצעהלט לעסינג, וויא אזוי דאָס שטיק איז גענומען גע־וואָרען ביי א איטאליענישען שרייבער. וויא אזוי וואָלטער אליין האָט אונטער דעם נאָמען פון אן אויסגעטראכטען לינדעל אויפ־געשריעבען א פּאסקוויל אויף דעם אָריגינעלען פּערפאסער, האָט איהם געמאכט מיט דער בלאָטע און געצייגט אויף וויפיעל זיין „מעראָפּע" שטייט ניעדריגער פון דעם גרויסען וואָלטער'ס „מע־ראפּע". דאַרויף האָט כלומר'שט שוין אַליין וואָלטער געענטפערט, אז אָבוואָהל דעם איטאליענערס „מעראָפּע" האָט אין זיך גרויסע פעהלערן, איז דאָך לינדעל ניט אין גאנצען גערעכט. מיט אזעלכע פּאָרטעלען, רעקלאמען און פאלשע פּסעוודאָנימען האָט זיך וואָל־טער זעהר אָפט בענוצט.

זיינע פּאָעטישע ווערקע זיינען זעהר גלענצענד, קלינגענד אין זעהר א רייכע שארפע שפּראכע, זיי זיינען אבער קאלט, טרוקען און געפיהללאָז, ווארום ער אלליין איז געוועזן א טרוקענער קאל־טער מענש, אָהן געפיהל און אָהן הארץ. זיינע פּאָעזיען בעריהרען קיינע גרויסע פּראָבלעמען און רעדען ניט צו דער זעלע פון'ם מענ־שען. זיינע ראָמאנען קען מען רעכנען פאר אללעס אין דער וועלט, נאָר ניט פאר בעלעטריסטישע ווערקע. עס איז פילאָזאָ־פישע טראקטאטען, סאטירען, קריטיקען, אבער קיינע קונסט־ווערקע, קיינע ראָמאנען. די פּערזאָנען פון זיינע ערציילונגען זיינען ניט לעבעדיגע מענשען, עס איז מאריאָנעטען, קוקלעס, וועלכע טאנצען אום, ווייל וואָלטער ציהט זיי פאר'י שטריקעל און צווינגט זיי צו מאכען אלערליי האוואיעס און צו אויסשרייען אזעלכע קלוגע מאָנאָלאָגען און שארפע געדאנקען, וויא זייער בעל הבית וויל. גע־נומען זיינען זיי אלע ניט פון ריכטיגען לעבען, נאָר פון א פאנטאס־

טישע אויסגעטראכטע מערכענוועלט... דיא ווירקליכקייט, דאָס רעאלע לעבען שפּיעלען קיין ראָללע אין וואָלטעו׳ס ראָמאנען.

אין וואָס־זשע שטעקט זיין קראַפט, זיין מאכט, זיין גרויסקייט? וואונדערן זיך שוין מאנכע פון אייך. איהר האָט נאָר געדולד... בעפאָר איך וועל פּערענטפערן דיא פראגע, וועט איהר אייך נאָך מעהר וואונדערן.

.3

וואָלטער אלס יודען־פיינד.

דיא היינטיגע אנטיסעמיטען מיט אלע זייערע רייד און שריי־בערייען קענען זיך רעכענען געגען וואָלטער׳ן אלס קליינע הינטע־לעך. וואָלטער האָט דיא אידען געביסען מיט גרויסע שארפע און גיפטיגע צייהן. וואו ער האָט נור געקענט, איז דאס געווען אויף׳ן פּלאַץ אָדער ניט, איז דאָס געווען פּאסענד אָדער ניט, אין א פילאָ־זאָפישע אבהאנדלונג, אָדער אין א היסטאָרישע מאָנאָגראַפיע, אָדער אין א ראָמאן, אום און אום וואו ער האָט נור געקענט פון דיא אידען אָבלאכען, ערניעדריגען זיי, בעשימפּפען, בעשמוצען, — האָט ער עס ניט פערפעהלט צו טהון פלייסיג און מיט ענערגיע. ער איז אליין געווען א געשעפטמאכער און א פּראָצענטניק און דיא אידען האָט ער מיט דעם געשטאָכען דיא אויגען. ער אליין האָט ניט געגלויבט אין השארת הנפש און דיא אידען האָט ער גערעכענט פאר א ניעדריגעס בארבארישעס פאָלק ווייל אין זייער ביבעל זאגט מען צו דיא פרומע אידען נאָר עולם הזה און קיין עולם הבא. פון דער ביבעל, וואו ער האָט נאָר געהאט א געלעגענהייט, האָט ער געמאכט חוזק. אין זיין פילאָזאָפישען ווערטער־בוך, ווען ער קומט צום וואָרט „יוד" דערציילט ער אין א היסטאָרישע פאָרמע נאָר זיינע מחלוקות, קריעג און מלחמות. זאָגאר זייער העלדישען קאמפּף פיר זייער פרייהייט מיט דיא רוימער לאכט ער אָב און זאגט קאלטבלוטיג, אז דיא רוימער האָבען פיעלע טויזענדער אידלאך פערקויפט ניט טהייערער פון דעם פּרייז, וואָס מען נעהמט פיר אַ

בעשעפעניש, וואס דיא אידען טאָרען ניט עסען. ער דערציילט אז דיא אידישע פרויען איז פערבאָטען איז דער ביבעל צו ליעגען מיט אייזלען און פערד, עס איז א סימן אז דיא אידישע פרויען זיינען געווען געוואוינט צו אזעלכע דעליקאטעסען. ער מאכט זיך לוסטיג דאריבער וויא טויזענדער אידען זיינען אויסגעשלאכטעט געוואָרען, ווייל אנשטאט „שין“ האָבען זיי געזאגט „סין“, אָדער ווייל זיי האָבען זיך צוגעריהרט צום ארון קודש א. ז. וו. ער ענדיגט זיין היסטאָרישען איבערבליק מיט דיעזע ווערטער: „דערפון זעהט מען אז דיא אידען זיינען געווען שטענדיג אָדער בראדיאגעס, אָדער רויבער, אָדער קנעכט, אָדער מיאטעזשניקעס. זיי זיינען נאָך איצט וואגאבונדען אויף דער ערד, פעראכטעט פון אלע מענשען און טענה'ן נאָך אלץ אז דיא הימלען, דיא ערד, דיא גאנצע מענשהייט זיינען בעשאפען געוואָרען נאָר פון זייער'ט וועגען“. ער בעשול־דיגט דיא אידען אין דעם, דאס זיי זיינען געווען קאניבאלען (האָ־בען געגעסען מענשען־פלייש) און האָבען צו זייער גאָט געבראכט מענשען פאר קרבנות... אין זיין פילאָזאָפישען ווערטער־בוך גיט ער גענוג פלאץ אברהם'ן, דוד המלך, אלע נביאים.. מאנכעס מאָל זעהר שארף און וויציג.. וועגען דעם נביא יחזקאל דערציילט ער, אז גאָט האָט איהם געהייסען נעהרען זיך א געוויסע צייט מיט ברויט, וואס איז בעדעקט מיט מענשליכע... יחזקאל האָט קוים אויסגעבעטען ביי גאָט דיא טובה, אנשטאט מענשליכע... איינקנעטען אין זיין ברויט דעם קויט פון א בהמה... א איד אין אמסטערדאם האט איהם געזאָגט, אז מען דארף עס ניט פערשטעהן בוכשטעבליך, עס איז א פאנטאזיע... אויב עס איז א פאנטאזיע, בעמערקט וואָלטער, יארף מען בעסער לעזען דיא פאנטאזיען פון האָמער, ווירגיל און אָוויד. נאָר וועמען עס געפעלט בעסער דיא פראָפעצייהונג פון א יחזקאל זאָל עסען מיט איהם זיין אָנבייסען...

אלס געשעפטמאכער האָט וואָלטער געהאט צו טהון מיט אידישע סוחרים אין ענגלאנד, אין האָלאנד און דייטשלאנד. דאס געווים, האָט איהם ניט געקענט מאכען פריינדליכער צו דער גאנ־צער אידישער נאציאָן. ווען ער איז געווען אין לאָנדאָן האָט ער

פערטרויעט א קאפיטאל צו א אידען, א געוויסען מענדעס, מיט וועלכען ער האָט געוואָלט ספעקולירען בשותפות. מענדעס האָט באנקראָטירט און וואָלטער'ן איז אנגעקומען נאָר א קליינער טהייל פון זיין געלד. אין בערלין האָט ער זיך פארפלאָנטערט מיט א אידען הירשעל גאָר אין א מיאוסע געשיכטע.... ער האט דורך דעם הירשעל געוואָלט צונויפקויפען פאפיערען, וועלכע זיינען פערבאָטען אין פרייסען. ער האָט דאָס געמוזט טהאָן בשתיקה, זיין פאטראָן, תלמיד און פערעהרער, פריעדריך דער גרויסער זאָל דאס ניט וויססען. ער איז דאמאלס געוועזען פריעדריך'ס קאמער־הערר, האָט געקראָגען פון איהם צעהנער טויזענדער א יאהר, האָט געלעבט ביים הויף, געפאָהרען אין הויף'ס־קארעטען, געגעסען ביים קעניגס טיש און געשפיעלט א ראָללע פון זעהר א גרויסען פריץ. מען ווייס ניט, אויב עס איז וואהר אָדער ניט, דער איד הירשעל האָט ער־קלעהרט אז אנדערע אידען, קאָנקורענטען, האָבען אונמיסטען אויפגעהויבען דעם קורס פון דיא פאפיערען, איידער ער האָט זיי געקויפט און אז ער האָט דערביי פערלאָרען זיין געלד און אויך וואָלטער'ס געלד... וואָלטער האָט ארויסגענארט ביי דעם אידען א סך טהייערע בריליאנטען, כלומרשט מיט'ן צוועק צו קויפען זיי, און האָט עס ניט געוואָלט צוריקגעבען. דערצו האָט ער נאָך גע־פעלשט אן אונטערשריפט פון הירשלען. עס איז ארויס אן עפענט־ליכער סקאנדאל, דער איד האָט דערלאנגט אויף וואָלטער'ן אין געריכט.... פריעדריך האָט פריהער אויך געוואוסט וואס פאר א ניעדריגען כאראקטער וואָלטער האָט, דיעזער סקאנדאל האָט אבער גערויבט דיא לעצטע ביסעל אכטונג וואס דער געקרוינטער תלמיד האָט געהאט צו דעם בעריהמטען רבי'ן. לאָזט צו רוה, האָט פריעד־ריך צו איהם געזאגט, דעם נייעם און דעם אלטען טעסטאמענט. א פילאָזאָף דארף זיין פריהער פון אלץ איין אנשטענדיגער מענש... דיעזער סקאנדאל האָט געפיהרט נאכדעם דערצו, אז צווישען דיזע צוויי גדולים איז ארויס א מחלוקה. וואָלטער, אלס נוקם ונוטר האָט דאס געוויס ניט געקענט פערגעסען. מערקווירדיג איז דאס, דאס וואָלטער'ס פאפיערען און דאָקומענטען ביי דיעזען שמוציגען

פראַצעס פון הירשעל און וואָלטער האָט איבערזעצט פון פראַנצוי־
זיש אין דייטש דער גרויסער לעססינג, וועלכער איז דאמאלס געווען
א יונגערמאן פון א יאהר עטליכע און צוואנציג, דער זעלבער וואס
האָט זיך בעריהמט געמאכט מיט זיין „נאטהאַן דער ווייזע" . . .
וואָלטער האָט לעססינג'ן ניט געליעבט. לעססינג האָט וואָלטער'ן
שוין דאמאלס פערשטאנען...

א פּאָרטוגעזישער איד מיט'ן נאָמען פּינטא, איז ארויס געגען
וואָלטער'ן מיט א פּאָלעמישע בראָשורא... דיא פּאָרטוגעזישע און
שפּאנישע אידען האָבען זיך דאמאלס גערעכענט פאר דיא אריסטאָ־
קראטען פון אידישען פאָלק און האָבען געקוקט אויף דיא פּוילישע
און דייטשע יהודים, וויא דיא יהודים פון דעם
ניו יאָרקער אריסטאָקראטישען קווארטאל קוקען
איצט אויף דיא אידלאך פון דער ניו יאָרקער געטאָ. דיזער פינטא
האָט געזאגט, אז דאָס וואס וואָלטער שרייבט קען זיין איז וואהר,
אויב ער מיינט דיא פּוילישע און דייטשע אידען, דיא פּאָרטוגעזישע
אבער זיינען איידעל־לייט און אריסטאָקראטען... וואָלטער האָט
צוגעגעבען אז פינטא איז גערעכט און ער איז בערייט צו מאכען
איין אויסנאהמע פאר דיא פּאָרטוגעזישע אריסטאָקראטען... ער,
האָט בערעכענט, אז ער מאכט דערביי א בעסער געשעפט,
אלס זיין אָפּאָנענט, דער אידישער פערטהיידיגער פינטא...

אין זיינע „בריעף געגען זעקס אידען" גיסט ער ווידער גיפט,
שוועבעל און פעך אויף דיא אידען. ער דערמאָהנט זיי ווידער די
אלטע חטאים און ענדיגט איינעם פון זיינע בריעף מיט דיזער
פריינדליכער עצה : געגוג אייך צו זיין אנימאלס, וואס קענען נאָר
רעכענען, צייט איהר זאָלט אנהייבען דיינקען... אויב איהר ווילט
געהן קיין פּאלעסטינא, זאגט ער אין דיזע בריעף, געהט אייך גע־
זונדערהייט אין דעם לאנד פון שטיינער און זאמד, וואו גאָט האָט
אייך צוגעזאגט מילך און האָניג און האָט פארגעסען אז מען דארף
ברויט אויך. אבער ווען איהר וועט געהן, בעט איך אייך, לאָזט
אונז איבער עטליכע אידען, ווארום אויב מיר זיינען אין רעליגיאָן

זאכען אזוי נאררישׁ וויא איהר, זייט איהר אין פראגען פון קויפען און פערקויפען א סך קליגער פון אונז....״

וואס דיא אידען קענען מאכען געלד ביים קויפען און פער־קויפען, דאס איז געוועזן דיא איינציגע זאך, וואס ער האָט דיא אידען מקנא געוועזן.

פאר וואס־זשע רעכענט מען וואָלטער׳ן פאר א גרויסען מענשען?

.4

וואלטער אלס א־יפקלעהרער.

ניט אין דער געשיכטע פון פילאָזאָפיע און ניט אין דער געשיכטע פון ליטעראטור דארף מען זוכען וואָלטער׳ס פּלאַץ, איהם קומט א בעזונדער קאפּיטעל און א גרויסער קאפּיטעל אין דער אל־געמיינער וועלט־געשיכטע, וועלכע דערציילט וויא דיא קולטור פון דער מענשהייט האָט זיך ענטוויקעלט, וויא אזוי דער גייסט פון דעם מענשען האָט זיך עמאנסיפּירט פון דעם יאָך פון אבערגלויבען און האָט זיך בעפרייט פון דיא קייטען פון פאנאטיזמוס. אין דער וועלט־געשיכטע דארף וואָלטער פארנעהמעז פּלאַץ וויא דער רע־פאָרמאטאָר מארטין לוטהער און דער קריעגס־פיהרער נאפּאָלעאָן באָנעפּארטע. ער איז א נאפּאָלעאָן און א לוטהער צוזאמען! וויא נאפּאָלעאָן האָט ער מיט זיין פראנצויזישער ארמעע, א ארמעע פון גלענצענדע שריפטען שארפע קריטיקען, גיפטיגע סאטירען, הומאָ־ריסטישע חאראקטעריסטיקען, געשריעבען אין דער קלינגענדער רייכער פראנצויזישער שפּראכע,—מיט דיעזער ארמעע האט ער איינגענומען דיא גאנצע ציוויליזירטע יעוראָפּע, אומגעוואָרפען אלע גרענעצען פון דער אלטער טראדיציאָן, ארונטערגעשמיסען הערשענדע מיינונגען און געזעצט אויף דיא טהראָנען פון דעם מענשענס אינטילעקטואלען קעניגרייך נייע רעגירענדע געדאנ־קען, נייע הערשענדע אנשויאונגען. וויא לוטהער איז ער געוועזן איין רעפּארמאטאָר. לוטהער האט רעפּאָרמירט יעוראָפּא דערמיט וואָס ער האָט אָבגענומען דעם אָווטאָריטעט בייא דעם פּאבסט פון רוים. דער איינציגער אווטאָריטעט, האָט ער געזאָגט, איז אין דיא

הימלען.... וואָלטער האָט רעפאָרמירט דיא ציוויליזירטע וועלט דערמיט, וואס ער האט אָבגענומען דעם אווטאָריטעט ביי דיא הימלען, און האָט ערקלעהרט, אז דער איינציגער אווטאָריטעט איז דער מענש אַליין. וואָלטער איז ניט געווען קיין פילאָזאָף, ניט קיין פּאָעט, ער איז געווען א גרויסער אויפקלעהרער און עמאַנסיפּאַטאָר! א קריעגס־גענעראל אָהן עפּאָלעטען, א רעפאָרמאטאָר אָהן א יאר־מולקע פון א מאָנאך.

דיא דענקענדע מענשען פון 18טען יאהר־הונדערט האָבען פריי־הער פון אלץ אנגעהויבען רעדען פון דעם מענשענס אינטערעסען, ישפּעטער שוין האָט מען אָנגעהויבען צו רעדען פון דעם מענשענס רעכטע. דער מענש האָט אין דער אלטער רעאקציאָנערער וועלט ניט געהאט קיין פּערזענליכע אינטערעסען אין דעם לעבען; ער האָט נאָר נעלעבט צוליעב גאָטט און זיינע פּאָרשטייער.... דאס האָט געפיהרט צו דעם געגענזאץ דאס דיא דענקער פון דעם 18טען יאהר־הונדערט זיינען געווען גרויסע עפיקוריער, האָבען פּראָפּאגאנדירט דיא אידעע פון אינדיווידועללען גליק און אוטיליטאריזם — פּער־זענליכע נוצליכקייט, דערפאר זעהען מיר אז אין 18טען יאהר־הונדערט האָבען פּרינציפּען געשפּיעלט א קליינע ראָללע, דיא הויפּטזאכע איז געווען דער צוועק — ערקלעהרען דעם מענשען זיינע אייגענע אינטערעסען... וואָלטער איז ניט געווען קיין פּרינציפּיעלער מענש! זיין ארבייט איז געווען א נעגאטיווע, ניט קיין פּאָזיטיווע... ער האָט ניט געבויט, ער האָט צושטערט אלטע געביידעס, ער איז געקומען אבלאכען, פּערשפּאָטען, פּערניינען, קריטיזירען, רייסען דיא דומהייט פאר דיא אויערען און ער האָט עס געטהאָן מיט א מערקווירדיגע ענערגיע זיין גאנצען לעבען, און געלעבט האָט ער דערצו זעהר לאנג. ער איז ניט געווען קיין אידעאליסט, ער האָט ניט פילאָזאָפירט צוליעב דער פילאָזאָפיע, און ניט פּאָעטיזירט צו־ליעב דער פּאָעזי, ער איז געווען א פּראקטישער ארבייטער, וועלכער האָט געוואָלט קומען אין בעריהרונג מיט דער גאנצער וועלט, אויפ־קלעהרען יעדען מענשען און רעדען צו יעדען מיט א פּערשטענד־ליכע שפּראכע. אויב איהר ווילט אייך פּאָרשטעללען דיא קראפט

און דעם געוואלטיגען איינפלוס פון וואָלטער'ן, נעהמט אללע ציי־
טונגען פון דער גאנצער וועלט, אללע זשורנאלען, וויסענשאפטליכע
און פּאָליטישע צייטשריפטען לייגט דאָס אללעס צונויף, זייערע
דרוק־מאשינען, ארמעען שרייבער און מיללִיאָנען מיטארבייטער,
פערקערפערט דאס אללעס אין איין מענשען — דאס איז וואָל־
טער! ער איינער איז דאמאלס געוועזן דיא גאנצע וועלט־פּרעססע;
איהם האָט געלעזען דיא גאנצע ציוויליזירטע וועלט... ער אליין איז
געוועזן דער לייטענדער גייסט פון דער עפענטליכער מיינונג פון גאנץ
יעוראָפּא, אין איהם אליין איז געזסען אן ארמעע רעפּאָרטיאָרען—
פולל מיט פייער און ענערגיע, אין איהם זיינען געוועזן פערקערפּערט
טויזענדער רעדאקטאָרען מיט טאלענט, לאָניק, פּראקטישע פעהיג־
קייט. ער האָט פּאָפּולאריזירט וויססענשאפט מיט איין פּראקטישען
ציעל, דער פערדריקטער מענש זאָלל אָנהייבען לעבען מיט זיין
שכל, ער האָט געשריען איבער דער גאנצער וועלט און געפּאָרדערט
גערעכטיגקייט פאר דעם מענש און האָט געלערנט דעם מענשען
פארשטעהן זיינע אייגענע אינטערעסען... זיינע שריפטען האָבען
דערפאר געהאט א גרויסע בעדייטונג נאָר פאר זיין צייט, זיין טהע־
טיגקייט אבער וועט האָבען א בעדייטונג איממער, זאָ לאנג ביי
דער מענשהייט וועט האָבען א בעדייטונג אויפקלעהרונג און פּראָ־
גרעסס. וואָלטער האָט געהאט א גוטען קאָפּ, א קלוגען קאָפּ, א
שארפען מח און האָט געגלויבט נאָר אין אינטעלעקטועלע טהעטיג־
קייט... האָב שכל! זיי ניט קיין נארר! מען דארף ניט גלויבען —
מען דארף פערשטעהן! דאס איז דאס איינציגע וואס ער האָט גע־
פּרעדיגט אין אלע זיינע זיעבציג ביכער. אלס קלוגער פּראקטישער
ארבייטער האָט ער אליין גוט פארשטאנען דיא בעדייטונג פון
זיין שרייבען. מיט אזא געפּעק וויא מיין שרייבען, האָט ער גע־
זאגט, קומט מען ניט צו דער נאכוועלט.... איינס קען איך זאגען,
איך האָב מיינע לעזער ניט געלאנגוויילט... ניין! ער האָט געשריבען
לעבעדיג, קלוג, אינטערעסאנט. ער איז געגאנגען גלייך צום פונקט,
גערעדט צו דער זאכע, האָט זיך ניט געפּוילט פיעל מאָל אין פער־
שיערענע פאָרמען איבער'חזר'ן דאָס זעלבע, ביז ער האָ טזיין גע־

דאנק ארייננגעהאקט אין דעם לעזער'ס קאָפּ. זיינע דראמען, זיינע ראָמאנען, זיינען ניט געשריעבען צו בלייבען ליטערארישע מאָנו־מענטען, זיי זיינען געשריבען געוואָרען מיט דעם זעלבען פּראקטי־שען ציעל; אויפקלערען דעם מענשען, עמאנסיפּירען זיין גייסט, בעפרייען זיין פערדולטען קאָפּ פון דונקעלהייט און אבערגלויבען. ער האָט זיך בענוצט מיט דיא אללע פאָרמען פון ליטעראטור נאָר אויפצוקלערען דעם מענשען. וואס געהט אייך אָן דער כאראקטער און דיא פּערזענליכקייט פון דעם לאמפּאָוושציק, וואס צינדט אָן דיא לאמפּען ביי נאכט אין דיא גאסען פון שטאדט? איהר ווייסט נאָר, דיא גאסען זיינען בעלייכטעט. וואָלטער איז געוועזן דער גרויסער, מעכטיגער, אונערמיעדליכער לאמפּאָוושציק פון 18טען יאהר־הונדערט פיר דער גאנצער וועלט, ער האָט געטראגען ליכט אין אללע ווינקעלאך פון דער מענשהייט און האָט בעלייכטעט דיא אללע נאכט חיות און וואמפּירען, וועלכע האָבען ביז דאמאלס אין דער פינסטערניס רוהיג געזויגען דעם מענשען'ס בלוט און דעם מענשענס מח... ווייניג וואס ער האָט זיי ענטדעקט און געוויזען, וויא זיי זעהען אוים אין דער ליכטיגקייט, ער האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען זיי און געלאכט מיט א דעמאָנישען, טייוולישען, זעהר אָפּט צינישען געלעכטער, גאנץ יעווראָפּא זאָלל הערען. איהם האָבען געהערט קעניגע און פּאבסטען. קארדינאלען און פּרינצען, גע־בילדעטע לייט און רעגירער, און דורך איהם האָט אויסגעבראָכען דיא רעאקציאָן געגען דער גאנצער אלטער וועלט. ביז איהם האָט מען געשריבען צירליך־מאנירלאך, ער האָט אנגעהויבען רעדען מיט אן אָפענע שפּראכע, ביז איהם האָט מען געגעבען דיא לעזער זיסע קאָנפעקטען, ער האָט זיי געהיילט פון קרחת מיט ביטערע פּילען. ביז איהם האָט מען געפּרעדיגט קריסטליכען אסקעטיזם, געדאנקען פון ענטזאגונג, פון פאסטען און פון תשובה, ער האָט געלערנט צו זיין אן אפּיקורס (עפּיקור), לעבען א גוטען טאָג און זיין א מענש אויף דער וועלט, ניט א הייליגער אויף יענער וועלט. ער האָט אָפט וועה געטהאָן, ווען ער האָט געשניטען מיט זיין אנאטאָמישען מעס־סער דיא געשווירען און אבצעססען פון זיינע פּאציענטען — דאס

האַט איהם ניט געאַרט, ער איז ניט געווען קיין סענטימענטאַלער שרייבער. רוססאָ איז געווען א סענטימענטאַלער שרייבער, ער האַט געשריעבען מיט זיין זעעלע, — וואָלטער איז געווען א קאַלטער ראַציאָנאַליסט, ער האַט נור געשריעבען מיט זיין לאָגיק און ריזאָן.

זיין אויפגאַבע איז ניט געווען צו זיין איין זעלבסטשטענדיגער פילאָזאָף. ער האָט ניט געהאַט דיא רוהע און זעבסטבעהערשונג דערצו, מיט דאס בלוט און נערוואָזיטעט פון טויזענד זשורנאַליסטען אין זיך האָט ער פּאָפּולאַריזירט דיא געדאַנקען פון דיא גרויסע און ראַדיקאַלע ענגלישע דענקער, הויפּטזעכליך לאַק און האָט געלערנט דעם מענשען וואס ווייניגער גלויבען און וואס מעהר קענען, וויסען און בעגרייפען.

זיין אויפגאַבע איז ניט געווען צו ווערען א היסטאָריקער, א ספּעציאַליסט, ער האָט, אלס פּראַקטישער ארבייטער ניט געהאַט קיין צייט צו פערגראָבען זיך אין היסטאָרישע ארכיווען. ער האָט אבער געלערנט וואס היסטאָריע דאַרף בעדייטען... היסטאָריע, זאָגט ער איז אַ זעקעל מיט „טריקס“ (שפּיצלעך), דורך וועלכע מען מאַכט הוזק פון די געשטאָרבענע. היסטאָריע דאַרף זיין די געשיכטע פון דעם מענשען, זי דאַרף לערנען יעדען אינדיווידיאום צו זאָגען: האָמאָ סום, — איך בין א מענש! ביז איהם האָבען דיא קאַזיאַננע היסטאָ־ריקער דיא גאַנצע וועלט־געשיכטע און דעם שיקזאַל פון דער מענש־הייט צוגעבונדען מיט דער ביבעל, מיט דיא הייליגע שריפטען; ער האָט געזעהען וויא נאַרריש, שעדליך און אונבעגרינדעט אזא טהעאָריע איז און ער האָט מיט א צינישע פרעכהייט אָבגעלאַכט און בעשמוצט דעם בוך פון „אָפּענבאַרונג“, האָט געוויזען אַללע אומגעלומפּערטע און אוננאַטירליכע, אַללע שוואַכע און ניט היסטאָ־רישע זייטען פון דיא הייליגע שריפטען. ער איז מיט זיין גאַנצער זעעלע געווען געגען קריסטענטהום, ער איז געווען איבערצייגט, אז דער שכל פון'ם מענשען וועט זיך ניט בעפרייען ביז וואַנען ער וועט ניט בעפרייעט ווערען פון יעזוס קריסטוס מיט זיינע גלחים און קירכען און אַזוי וויא דער נייער טעסטאַמענט איז געבויעט אויף דעם אַלטען, האָט ער הויפּטזעכליך געגראָבען זיין אונטערן פונדא־

מענט. ער האָט געוואָלט איבערהאקען דעם אלטען וואורצעל אום דער גאנצער בוים מיט אללע זיינע צווייגען זאָל אומפאלען און ניט פארשטעלען דאס ליכט פון דער שיינענדער זון....

מען דערצעהלט מיר עפּעס פון א גאָטט, זאגט ער, וועלכען מען בעהאלט פון מיר. איך וויל איהם ליעבען און זוך אין איהם מיין פאטער, מען צייגט מיר עפּעס א טיראן, וועלכען איך מוז האססען. ער האָט געשאפּפען דיא מענשען אין זיין געשטאלט אום זיי מעהר צו ערניעדריגען. ער האָט אונז גענעבען פערדאָרבענע הערצער, אום צו האָבען דאס רעכט אונז צו שטראָפען. נאָכדעם וויא ער האָט דעם מענשען בעשאפּפען נאָך זיין אייגענעם בילד, הויבט ער פּלוצלינג אָן חרטה האָבען נאָך וואס ער האָט עס געטהאָן, אלס אויב דער ווערק־מייסטער האָט פריהער ניט געקענט דיא מאנגלען פון זיין ווערק... ער בעשטראפט די זינדיגע מיט א מבול, קען מען מיינען אז נאָך דער פערפלייצונג וועט ער א רייגערע וועלט ערשאפען. עס הויבט זיך ניט אָן! עס ענטשטעהען רויבער, שקלאפען און טיראנען נאָך ערגער וויא פריהער. וואס וועט ער איצט טהאָן? מיט וועלכע בליצען וועט דיעזער שטרענגער גאָטט בעשטראפען דעם נאָך זינדי־גערען מענשען? הערט וויא דער זעלבער גאָטט, וועלכער האָט דיא עלטערן דערטרונקען פאר זייערע זינד, וויל אליין שטארבען פאר דיא זינד פון זייערע קינדער. עס איז דאָ אן עלענדעס פאָלק, שוואך וואנדעלבאר געננייגט צום אונזיניגען אבערגלויבען, בעזיעגט פון זיינע שכנים, דער שפּאָטט פון אללע נאציאָנען, — דער זונן גאָט־טעס, דאס הייסט גאָט אליין, מאכט זיך פאר א מיטבירגער פון דיעזען פערהאססטען פאָלק. ער לאָזט זיך געבאָרען ווערען פון'ם לייב פון א יודענע און אונטער איהרע אויגען מאכט ער דורך אללע שוואכהייטען פון קינדער־עלטער. לאנגע יאהרען וואנדערט ער אום וויא א פּראָסטער ניעדריגער ארבייטער און דאן פּריידיגט ער דריי יאהר און שטארבט. נאָך זיין טויט קען מען האָפען דאס מיר וועלען שוין ניט ליידען פאר אונזערע זינד. וויים איך! מען בע־שטראפט אונז נאָך ערגער, מען האקט, מען בראָקט, מען רייסט שטיקער־ווייז. וויא? ! גאָטט אליין איז געשטאָרבען אויסצוקויפען

אונזערע זינד און ברענגען אונז איין עוויגע מחילה און דאָס העלפּט אויך ניט! דער גאָטט וואס האָט צוליעב אונז פערגאָסען זיין בלוט, פערפאָלגט אונז נאָך אלץ מיט זיין שטראפע? דער גאָטט האלט פיעלע פעלקער אין אונוויססענהייט פון דעם, וואס דער זוהן פון א סטאָליער, דאס הייסט ער אליין איז ערגיץ אין א ווינקעל אין סיריא געשטאָרבען אויפ'ן קרייץ, כדי מען זאָל דיעזע פעלקער דערפאר וואס זיי האָבען דאס ניט געוואוסט, אויסרייסען און אויס־ראָטטען פון דער וועלט. הער מיך דו גאָטט! איך בין קיין קריסט! איך גלויב ניט אין אזא אונווירדיגען גאָטט! גאָטט דארף ניט אונזער שטענדינע דיענסט, גאָטט קען מען נאָר בעליידיגען מיט אונגערעכטיגקייט נעגען מענשען!

אונגערעכטיגקייט צו א מענשען אין דעם נאָמען פון גאָטט און זוהן, אָדער אין דעם נאָמען פון א שטיקעל האָלץ וועלכעס רופט זיך קרייץ, דאס האָט ער ניט געוואָלט ליידען. דאס האָט איהם געטריעבען מיט אזא פייער צו שרייבען און עקרן מעשים, ווען א געוויססער קאלאס איז פעראורטהיילט געוואָרען צו א שרעקליכען טויט, ווייל זיין זון איז בעגאנגען זעלבסטמאָרד. דער קאלאס איז געווען א פּראָטעסטאנט און דיא קאטאָלישע גלחים האָבען אויס־געטראכט, אז דער פאטער האָט דעם זון ערמאָרדעט, ווייל ער, דער זון, האָט געוואָלט ווערען א קאטאָליק. וואָלטער האָט אויפגעהויבען דיא גאנצע וועלט אויף דיא פיס, בריעף זיינען געשריעבען געוואָ־רען, ארטיקלען זיינען געדרוקט געוואָרען, ביז ער האָט אויסגע־פיהרט זיינס. טויזענדער צייטונגען מיט צוואנציג זאָלא'ס ביי דרייפוס געשיכטע וואָלטען ניט געקענט דאס אויפטאָהן, וואס אליין וואָלטער האָט דאמאלס אויפגעטאָהן. אמת, קאלאס איז שוין געווען הינגעריכטעט, ער אָבער האָט נאָר געוואָלט בעווייזען וויא דום דיא אונטאָלעראנטע קירכע איז, וויא בלינד איז איהר פאנא־טיזם און וויא גרויזאם זיינען דיא ריכטער, וועלכע משפּט'ן אין'ם נאָמען פון גאָטט דער ליעבע.

וואָלטער האָט אויסגערעכענט, אז נאָר אין 15טען יאהר־הונדערט האָט דאס קריסטענטהום אין נאמען פון קריסט אויס־

געוואָרגען א צעהן מיליאָן מענשען! ער רעכענט אוים דיא מחלוקות פון דיא קריסטליכע סעקטען צווישען זיך, דיא פּראָטעס־טאנטען־קעמפּפע און זאָ ווייטער און איז איבערצייגט, אז דיא נאַ־טירליכע ענטוויקלונג פון דער מענשהייט ווערט פון קריסטענטהום פערהאלטען, פערהינדערט און דאס דיא ערשטע אויפגאבע פון פילאָזאָפען, דענקער און קעניגע, איז אָבצושאפען דיעזע מיאוסע אינ־פאמע זאך. דאס איז געווען זיין הויפּט שטרעבונג, דיא איינ־ציגע ציעל פון זיין טהעטיגקייט. אין זיינע בריעף צו אינטימע תלמידים און פערעהרער און זייערע בריעף צו איהם איז אויף דער לעצטער שורה געשטאנען ראשי תיבותן: עקר ל׳אינף (Ecr. l'inf.) עס איז צווישען זיי געווען אזוי וויא א פערשווערונג, א הייליגער געבאָט, א מאָטטאָ אין לעבען. עס האָט געהייסען:

ECRASEZ L'INFAME

אויסרייסען, פערניכטען, אויסראָטטען פון דער וועלט דאס איינ־פאמע, דאס פינסטערע, דאס אונטאָלעראנטע, דאס בלוטדורשטיגע, וועלכעס רופט זיך מיט דעם נאמען קריסטענטהום. ניט אומזיסט האָבען איהם אללע פאָרשטעהער פון פינסטערנים אזוי געהאסט און אזוי מורא געהאט פאר איהם. ער איז געווען א גרויסע מאכט, צווישען זיינע תלמידים און פערעהרער זיינען געווען קעניגע און הערשער!

וואָלטער איז געשטאָרבען אין פאריז. וואוהין ער איז געקומען נאָך זיין לאנגען גלות. מיט ענטהוזיאזמוס האָט מען איהם אויפגע־נומען, דיא אקאדעמיע האָט איהם געקרוינט, דאמען האָבען געקושט זיינע הענד, דאס פאָלק האָט געשריען: דאס איז דער, וואס האט בעשיצט קאללאס! דער 84 יאהר אלטער וואָלטער האָט ניט געקענט איבערטראָגען דיא אויפרעגונג און ער איז געשטאָרבען. אָבוואָהל ער איז געשטאָרבען נאָך אללע דינים פון קריסטליכען גלויבען, האָ־בען דיא גלחים איהם דאָך ניט געוואָלט בעגראָבען. מען האָט שטי־לערהייט ארויסגעפיהרט זיין קערפער און בעגראָבען אין מאָנאַ־סטיר. מיט עלף יאָהר שפּעטער האָט מען זיין קערפער געבראכט אין פאריז און מיט זעהר גרויסע צערעמאָניעס און פערעהרונג בע־

גראָבען אין א קירכע, וועלכע איז פערוואנדעלט געווארען צו א פאנטעאָן פון בעריהמטע מענשען. מיט 29 יאהר שפּעטער האָבען דיא גלחים זיין קערפּער און זיין געגנערס קערפּער, זשאן זשאק רוסאָ'ס בעגראָבען אין א גרוב אונטערן קלויסטער. אין דער יולי רעוואָלוציאָן האָט מען זייערע ביינער צוריק אויסגעגראָבען און אומגעקעהרט אויף זייערע פריהערדיגע פּלעצער.. דיא גלחים האָבען אָבער זייערע דם שונאים בעגאָסען מיט קאלך און פון זיי איז קיין שריד ופליט ניט געבליעבען. וואָלטערס קערפּער האָט דיא קריסטליכע קירכע געקענט פערניכטען, זיא איז אָבער ניט אימשטאנדע צו פערניכטען זיין אויפקלעהרענדען גייסט און אויסמעקען זיין קריעגס־סיגנאל:

ECRASEZ L'INFAME